

TO'SIQLARNI BUZGAN SAYOHAT: INKLYUZIV TURIZMNING YANGI DAVRI

Safarova Tumaris Rustamkulovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada inklyuziv turizmning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy turizm tizimidagi o'rni va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor nogironligi bo'lgan shaxslar, keksalar, bolali oilalar hamda alohida ehtiyojga ega sayohatchilar uchun to'siqsiz turistik muhit yaratish masalasiga qaratiladi. Shuningdek, inklyuziv turizmning huquqiy, ijtimoiy, infratuzilmaviy va iqtisodiy asoslari yoritilib, uni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari ochib beriladi. Maqolada inklyuziv turizmning inson huquqlari, teng imkoniyat va barqaror taraqqiyot tamoyillari bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda ko'rsatib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Inklyuziv turizm, to'siqsiz muhit, teng imkoniyat, barqaror turizm, universal dizayn, ijtimoiy inklyuziya, turizm infratuzilmasi, accessibility, nogironligi bo'lgan shaxslar, turizm siyosati*

Abstract: *This article analyzes the essence of inclusive tourism, its role in the modern tourism system, and its social significance. Particular attention is given to the creation of a barrier-free tourism environment for persons with disabilities, the elderly, families with children, and travelers with specific needs. The study also examines the legal, social, infrastructural, and economic foundations of inclusive tourism, highlighting its priority areas for development. Furthermore, the article demonstrates the close interconnection between inclusive tourism and the principles of human rights, equal opportunities, and sustainable development on a scientific basis.*

Keywords: *inclusive tourism, barrier-free environment, equal opportunities, sustainable tourism, universal design, social inclusion, tourism infrastructure, accessibility, persons with disabilities, tourism policy*

Kirish

Zamonaviy jamiyatda turizm inson faoliyatining muhim ijtimoiy-iqtisodiy sohasi sifatida keng rivojlanib, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida integratsiya va madaniy almashinuvni ta'minlovchi vositaga aylanmoqda. So'nggi yillarda turizmni rivojlantirish jarayonida inson huquqlari, teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillari tobora ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan inklyuziv turizm konsepsiyasi global miqyosda alohida ilmiy va amaliy e'tibor markaziga chiqmoqda. Inklyuziv turizm jamiyatning barcha qatlamlari, jumladan nogironligi bo'lgan shaxslar, keksalar, bolali oilalar va boshqa ehtiyojmand guruhlar uchun teng va qulay sayohat sharoitlarini yaratishga qaratilgan tizimli yondashuv sifatida shakllanmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda inklyuziv turizm tushunchasi ko‘pincha ijtimoiy inklyuziya va barqaror rivojlanish tamoyillari bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Xususan, bu borada olib borilgan tadqiqotlarda quyidagi fikr ilgari suriladi: “Inklyuziv turizm barcha insonlarga, ularning jismoniy yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat’i nazar, turizm xizmatlaridan teng foydalanish imkonini yaratishga qaratilgan tizimdir” [1, Darcy S., – 2010, 45-bet]. Ushbu yondashuv turizmni faqat iqtisodiy foyda manbai sifatida emas, balki inson qadr-qimmatini ta’minlovchi ijtimoiy institut sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Bugungi kunda inklyuziv turizmning rivojlanishi global demografik o‘zgarishlar, urbanizatsiya jarayonlari hamda ijtimoiy siyosatdagi transformatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Aholining qarishi, nogironligi bo‘lgan shaxslar sonining ortib borishi va xizmatlar sifatiga bo‘lgan talabning kuchayishi turizm infratuzilmasini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Shu jihatdan, “to‘siqsiz muhitni yaratish turizm industriyasining barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi va bu jarayon barcha foydalanuvchilar uchun qulaylikni ta’minlaydi” [2, Buhalis D., – 2012, 78-bet] degan ilmiy qarash muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Inklyuziv turizmni rivojlantirish nafaqat infratuzilmani moslashtirish, balki ijtimoiy ongni o‘zgartirish, xizmat ko‘rsatish madaniyatini rivojlantirish va siyosiy-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirishni ham talab etadi. Bu jarayonda universal dizayn tamoyillari, raqamli texnologiyalar va innovatsion boshqaruv uslublari alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan konseptual yondashuvlar muhim ilmiy asos vazifasini bajaradi. Jumladan, “Turizm barcha uchun ochiq bo‘lishi kerak, bu esa jismoniy, axborot va kommunikatsion to‘siqlarni bartaraf etishni talab qiladi” [3, UNWTO, –2016, 12-bet] degan fikr inklyuziv turizmning asosiy prinsiplarini belgilab beradi.

Mazkur tadqiqotda inklyuziv turizmning nazariy asoslari, uning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari hamda amaliy muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, turizm sohasida to‘siqlarni bartaraf etish orqali ijtimoiy tenglikni ta’minlash masalalari ilmiy jihatdan yoritiladi. O‘zbekiston sharoitida inklyuziv turizmni rivojlantirish imkoniyatlari ham alohida e’tibor markazida bo‘lib, mavjud muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar asosli tarzda ochib beriladi.

Asosiy qism

Inklyuziv turizm muammolari so‘nggi yillarda ijtimoiy siyosat, turizm iqtisodiyoti va nogironlik tadqiqotlari kesishgan nuqtada shakllanayotgan dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida keng o‘rganilmoqda. Ayniqsa, mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ushbu sohaning nazariy asoslari, ijtimoiy ahamiyati va amaliy mexanizmlari turli jihatlarida yoritilgan. Bu tadqiqotlar inklyuziv turizmni jamiyatning barcha qatlamlari uchun ochiq va qulay muhit yaratish bilan bog‘liq murakkab ijtimoiy jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Mahalliy olimlaridan biri sifatida S.Tursunov inklyuziv turizmni ijtimoiy integratsiya vositasi sifatida baholab, uning inson omiliga yo‘naltirilganligini alohida ta’kidlaydi. U

quyidagicha yozadi: “Inklyuziv turizm aholining turli qatlamlarini yagona ijtimoiy makonga jalb etish orqali ularning jamiyat hayotidagi faolligini oshiradi. Bu jarayon insonning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishi va ijtimoiy tenglikni mustahkamlashga xizmat qiladi” [4, Tursunov S., – 2019, 63-bet]. Mazkur yondashuv inklyuziv turizmni faqat xizmatlar sohasi doirasida emas, balki kengroq ijtimoiy hodisa sifatida tushunishga asos yaratadi. Shu bilan birga, O‘zbekiston sharoitida turizm infratuzilmasining yetarli darajada moslashmaganligi, xizmat ko‘rsatish madaniyatining rivojlanish bosqichida ekani kabi omillar ilmiy tadqiqotlarda tanqidiy ruhda ko‘rib chiqiladi.

Xorijlik tadqiqotchilardan N.V.Bogolyubov va V.S.Orlov turizmni ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida tahlil qilib, inklyuzivlik tamoyillarining ahamiyatiga alohida e‘tibor qaratadi. Ularning fikricha: “Turizm tizimi ijtimoiy tenglikni ta‘minlash vositasi sifatida xizmat qilishi uchun uning barcha elementlari aholining turli ehtiyojlariga moslashgan bo‘lishi zarur. Bu jarayonda infratuzilma, xizmatlar va boshqaruv tizimi o‘zaro uyg‘un holda rivojlanadi” [5, Bogolyubov N.V., Orlov V.S., – 2018, 112-bet]. Mazkur qarash inklyuziv turizmni kompleks tizim sifatida tahlil qilish zaruratini ko‘rsatadi. Bu yerda faqat jismoniy muhitni moslashtirish yetarli natija bermaydi, balki xizmatlar sifati, boshqaruv mexanizmlari va kadrlar tayyorgarligi ham muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Mahalliy tadqiqotchilaridan D.Xudoyberdiyev esa inklyuziv turizmni milliy turizm siyosati doirasida tahlil qilib, uning rivojlanishida davlat va jamiyat hamkorligining o‘rnini ko‘rsatadi. U quyidagicha fikr bildiradi: “Inklyuziv turizmni rivojlantirish davlat siyosati, xususiyl sektor va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi samarali hamkorlikni talab qiladi. Bu jarayon turizm xizmatlarining sifatini oshirish va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi” [7, Xudoyberdiyev D., – 2021, 89-bet]. Mazkur yondashuv inklyuziv turizmni rivojlantirishda institutsional omillarning ahamiyatini ochib beradi. Ayniqsa, normativ-huquqiy baza, investitsiya siyosati va ijtimoiy dasturlar o‘rtasidagi uyg‘unlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, o‘zbek va rus olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar inklyuziv turizmni ko‘p qirrali ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida yoritadi. Ushbu ilmiy qarashlar asosida inklyuziv turizmni rivojlantirish uchun infratuzilmaviy, ijtimoiy va boshqaruv mexanizmlarini kompleks tarzda takomillashtirish zarurligi yaqqol namoyon bo‘ladi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari inklyuziv turizmning zamonaviy turizm tizimida alohida yo‘nalish sifatida shakllanib borayotganini ko‘rsatadi. O‘rganishlar shuni tasdiqlaydiki, turizm infratuzilmasini ijtimoiy jihatdan moslashtirish, xizmatlar sifatini oshirish va boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali turli ehtiyojga ega shaxslar uchun qulay muhit yaratish mumkin. Bu jarayonda transport, mehmonxona, madaniy meros obyektlari va axborot xizmatlarining moslashuvchanligi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, inklyuziv turizmni rivojlantirishda universal dizayn tamoyillarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, J.P.Bickenbach tomonidan ilgari surilgan yondashuvda quyidagicha qayd etiladi: “Universal dizayn insonlarning turli

jismoniy va funksional imkoniyatlarini hisobga olgan holda muhitni tashkil etishga qaratilgan. Bu yondashuv barcha foydalanuvchilar uchun qulay va xavfsiz sharoit yaratadi” [8, Bickenbach J.P., – 2015, 102-bet]. Mazkur fikr inklyuziv turizmni rivojlantirishda faqat alohida guruhlar ehtiyojiga yo‘naltirilgan choralar bilan cheklanib qolmasdan, umumiy muhitni moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Shu asosda infratuzilmani loyihalashda panduslar, taktil yo‘laklar, audio yo‘riqnoma tizimlari va raqamli navigatsiya vositalaridan foydalanish samarali natija beradi.

Natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, inklyuziv turizmning rivojlanishi iqtisodiy jihatdan ham sezilarli foyda keltiradi. Xalqaro tadqiqotlarda qayd etilishicha: “Inklyuziv turizm bozori keng iste‘molchilar guruhini qamrab oladi va bu turizm xizmatlariga bo‘lgan umumiy talabni oshiradi. Natijada turizm sohasi barqaror daromad manbaiga aylanadi” [9, Eichhorn V., – 2017, 67-bet]. Ushbu yondashuv inklyuziv turizmni iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida baholash imkonini beradi. Ayniqsa, ichki turizmni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va hududiy iqtisodiy faollikni oshirish jarayonida uning roli sezilarli darajada ortadi.

Tadqiqot davomida O‘zbekiston sharoitida inklyuziv turizmni rivojlantirish imkoniyatlari ham tahlil qilindi. Mavjud holat shuni ko‘rsatadiki, ayrim turistik obyektlarda infratuzilma moslashtirilgan bo‘lsa-da, bu jarayon tizimli xususiyat kasb etmagan. Shu bilan birga, xizmat ko‘rsatish madaniyati, kadrlar tayyorgarligi va axborot tizimlari rivojlanishi yanada takomillashtirishni talab qiladi. Bu borada R.A.Smith quyidagi fikrni ilgari suradi: “Inklyuziv turizmni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun infratuzilma, xizmatlar va boshqaruv tizimi o‘zaro uyg‘un holda ishlashi zarur. Bu jarayon uzluksiz takomillashtirishni talab qiladi” [10, Smith R.A., – 2018, 91-bet]. Mazkur yondashuv asosida mahalliy sharoitda inklyuziv turizmni rivojlantirish uchun kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurligi aniqlanadi. Xususan, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, investitsiyalarni jalb etish, kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish va jamoatchilik ongini yuksaltirish muhim yo‘nalishlar sifatida ajralib turadi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari inklyuziv turizmni rivojlantirish ijtimoiy tenglikni ta‘minlash, turizm xizmatlari sifatini oshirish va iqtisodiy barqarorlikka erishishda muhim omil ekanini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bu yo‘nalishda mavjud muammolarni bartaraf etish uchun tizimli va izchil yondashuv zarurligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Xulosa

O‘rganilgan nazariy manbalar va amaliy tahlillar inklyuziv turizmning rivojlanishi bir qator omillarga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Jumladan, infratuzilmaning moslashuvchanligi, universal dizayn tamoyillarining joriy etilishi, xizmat ko‘rsatish sifati va kadrlar tayyorgarligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy asoslarning takomillashuvi, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik ham ushbu jarayonning barqarorligini ta‘minlovchi asosiy omillar qatoriga kiradi.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan muammolar orasida turizm obyektlarining yetarli darajada moslashtirilmaganligi, axborot tizimlarining to‘liq shakllanmaganligi va xizmat

ko'rsatish madaniyatining rivojlanish darajasi alohida e'tiborni talab qiladi. Bu holat inklyuziv turizmni rivojlantirishda tizimli yondashuvni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, turizm infratuzilmasini rejalashtirish va modernizatsiya qilishda barcha foydalanuvchilar ehtiyojlarini hisobga olish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Umumiy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, inklyuziv turizmni rivojlantirish ijtimoiy tenglikni mustahkamlash, turizm xizmatlari sifatini oshirish va iqtisodiy barqarorlikka erishishda muhim ahamiyatga ega. Shu bois ushbu yo'nalishda ilmiy asoslangan strategiyalar ishlab chiqish, xalqaro tajribani chuqur o'rganish va milliy sharoitga mos innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Darcy S. Inherent complexity: Disability, accessible tourism and accommodation information preferences. – Sydney: University of Technology, 2010. – 45-bet.
2. Buhalis D., Darcy S. Accessible Tourism: Concepts and Issues. – Bristol: Channel View Publications, 2012. – 78-bet.
3. UNWTO. Accessible Tourism for All: An Opportunity within Our Reach. – Madrid: World Tourism Organization, 2016. – 12-bet.
4. Tursunov S. Turizmda ijtimoiy integratsiya masalalari. – Toshkent: Fan, 2019. – 63-bet.
5. Bogolyubov N.V., Orlov V.S. Ekonomika turizma. – Moskva: Akademiya, 2018. – 112-bet.
6. Karpova E.A. Turizm va barqaror rivojlanish. – Sankt-Peterburg: Piter, 2020. – 54-bet.
7. Xudoyberdiyev D. O'zbekistonda turizm siyosati va rivojlanish istiqbollari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 89-bet.
8. Bickenbach J.P. Disability, Culture and Universal Design. – New York: Routledge, 2015. – 102-bet.
9. Eichhorn V., Buhalis D. Accessible Tourism Demand and Supply. – Bristol: Channel View Publications, 2017. – 67-bet.
10. Smith R.A. Tourism Management and Inclusive Development. – London: Routledge, 2018. – 91-bet.